

МІСТОБУДІВНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ПЕРШОГО ПРИМОРСЬКОГО БУЛЬВАРУ В МІСТІ ОДЕСА, УКРАЇНА

Сторожук С. С.,

к.арх., доцент,

mesvet@ukr.net, ORCID: 0000-0001-8390-7190

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Анотація. Стаття присвячена містобудівному формуванню самого першого Приморського бульвару в місті Одесі, який є одним із найкращих містобудівних ансамблів архітектури класицизму в Україні та археологічним об'єктом (у VI – V столітті до нашої ери на території бульвару знаходилися грецькі поселення, з 1764 року і до кінця XVIII століття стояла турецька фортеця Єні-Дунья («Новий Світ»).

Історично склалося так, що планування приморських портових міст відбувалося не вздовж узбережжя, а в його глибину через численні війни та обстріли міст з боку моря. Саме тому перші генеральні плани приморських міст не включають приморські бульвари чи набережні. План влаштування першого приморського бульвару в Одесі був затверджений у 1822 році і вперше з'являється на Плані міста Одеси 1828 року, більш ніж через 20 років після перших офіційних генеральних планів міста. Проектування та будівництво містобудівного ансамблю Приморського бульвару проходило з 1822 по 1902 роки, починаючи від початкового проектного рішення К. І. Потьє (1822) і закінчуючи будівництвом фунікулера (1902). Визначними пам'ятками Приморського бульвару є палаци; три площі (Думська, Воронцовська та напівкругла – центральна); будівля Міської Ради (Стара Біржа); Воронцовський палац із колонадою; пам'ятники дюку (герцогу) де Рішельє, А. С. Пушкіну; Потьомкінські сходи; фунікулер; Стамбульський та Грецький парки (колишні «Місячний сквер» та «Дитячий сад»).

Ключові слова: Одеса, ЮНЕСКО, Приморський бульвар, містобудівний ансамбль.

Вступ. 17 жовтня 2003 року на Генеральній конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури було прийнято Декларацію ЮНЕСКО, яка стосується навмисної руйнації культурної спадщини: «нагадуючи про трагічну руйнацію скульптурних зображень Будди в Баміані, яка вразила всю міжнародну спільноту... Міжнародна спільнота визнає важливе значення охорони культурної спадщини і знову заявляє про свою прихильність до боротьби з її навмисним руйнуванням у будь-якій формі, щоб забезпечити можливість передачі такої культурної спадщини наступним поколінням... Державам, які залучені до збройного конфлікту, що має міжнародний або неміжнародний характер, включаючи випадок окупації, слід вживати всіх відповідних заходів для здійснення своєї діяльності таким чином, за якою забезпечується охорона культурної спадщини, відповідно до звичайного міжнародного права та принципів та цілей міжнародних угод та рекомендацій ЮНЕСКО про охорону такої спадщини під час воєнних дій...» [1, 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення цього питання було засноване на енциклопедичних даних про історію розвитку міста Одеси, формування прибережних територій та будівництво Приморського бульвару. Було вивчено та проведено аналіз історичних даних, старовинних планів та карт міста Одеси [3], гравюр та фотографій [5, 6, 9, 10], а також різних літературних джерел, у тому числі й документації Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури [1, 2].

Постановка проблеми. Особливості розвитку прибережних територій на прикладі міста Одеси. Метою даного дослідження є містобудівний аналіз формування найпершого та головного Приморського бульвару в місті Одесі.

Основний матеріал і результати. Головною пам'яткою будь-якого приморського міста є його набережні та приморські бульвари. Історично склалося так, що планування приморських портових міст, переважно, відбувалося не вздовж узбережжя, а в його глибину. Причиною цього були численні війни та обстріл міст із боку моря. Саме тому перші генеральні плани приморських міст не включають приморські бульвари чи набережні. Прибережні території використовувалися як порти, оборонні фортеці, військові казарми, промислові підприємства, складські приміщення, транспортні об'єкти тощо. Саме так відбувався планувальний розвиток міста Одеси. На карті 1803 року «Генеральний план розташування гавані та міста Одеси зі позначенням глибини в морі та піднесенням берега від води. Виконавець-інженер-полковник Форстер» видно, що на прибережній території розташовані: фортеця, пристані, зруйновані морем набережні, казарми, госпіталь та митниці (рис. 1, 2) [3].

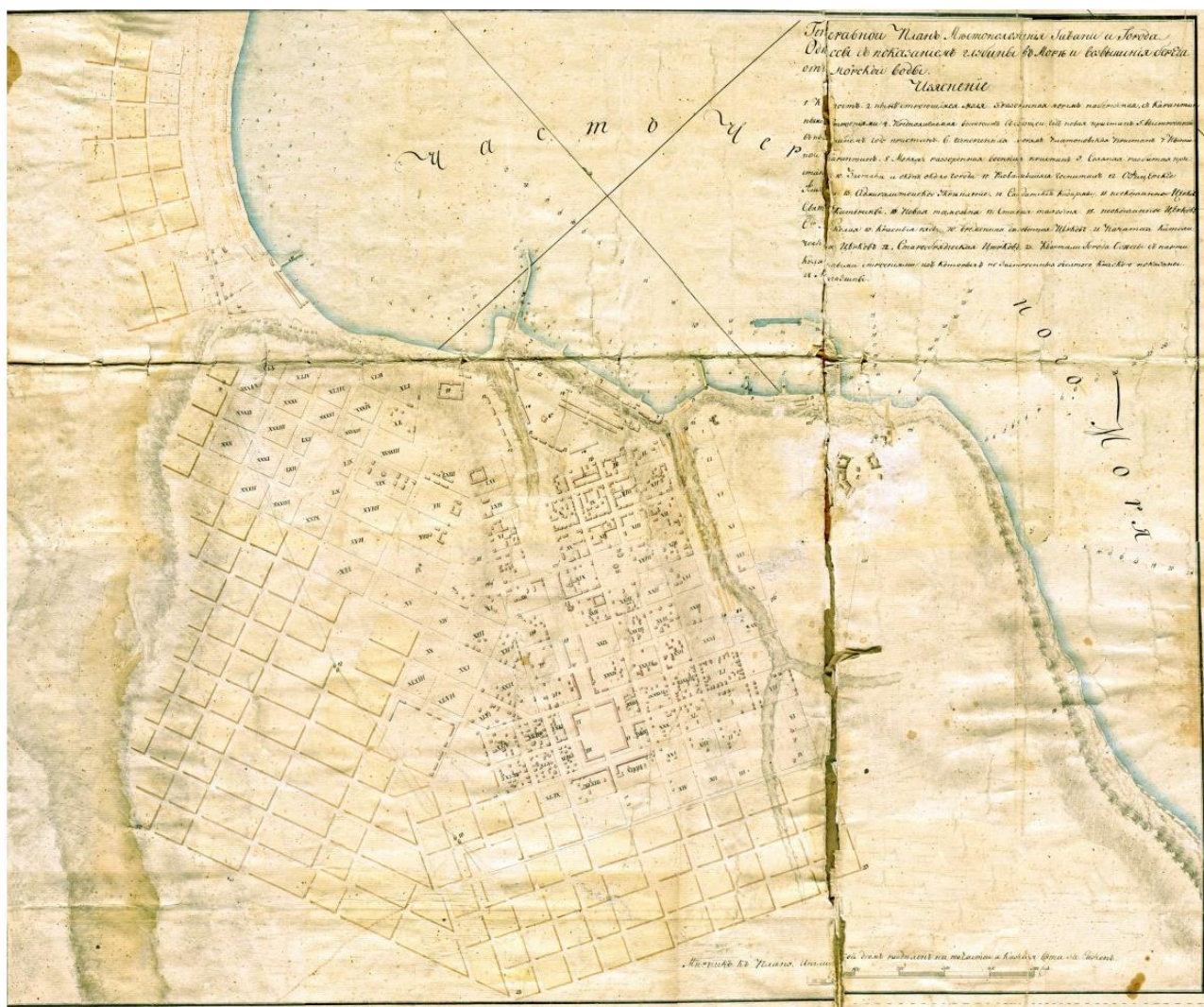

Рис. 1. Генеральний план розташування гавані та міста Одеси зі позначенням глибини в морі та піднесенням берега від води (1803). Виконавець-інженер-полковник Форстер

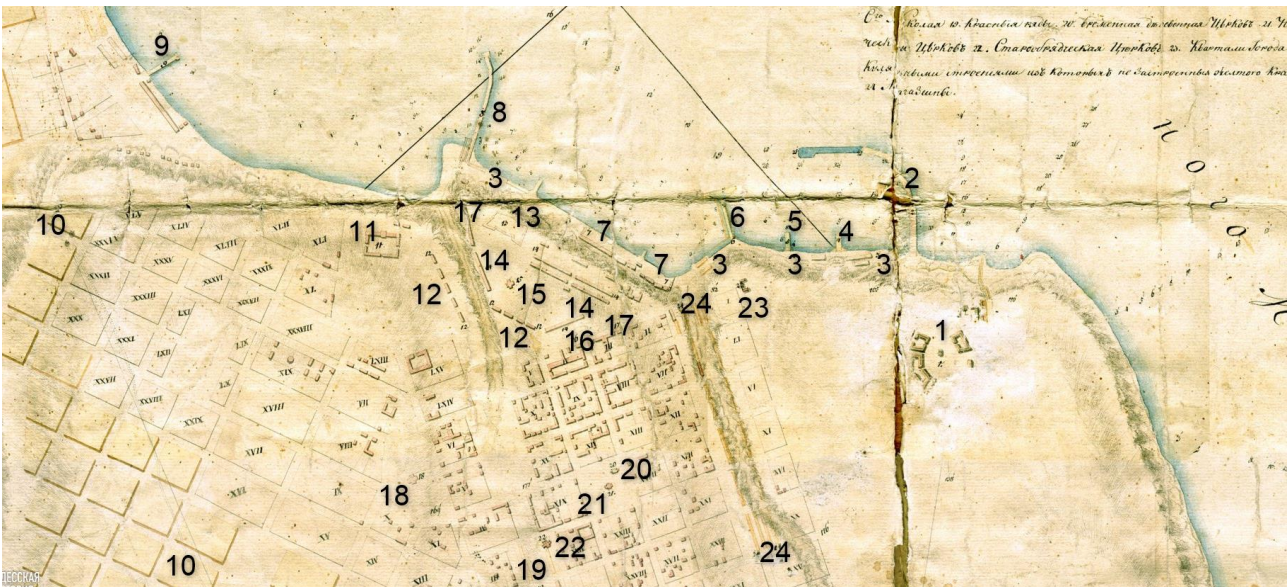
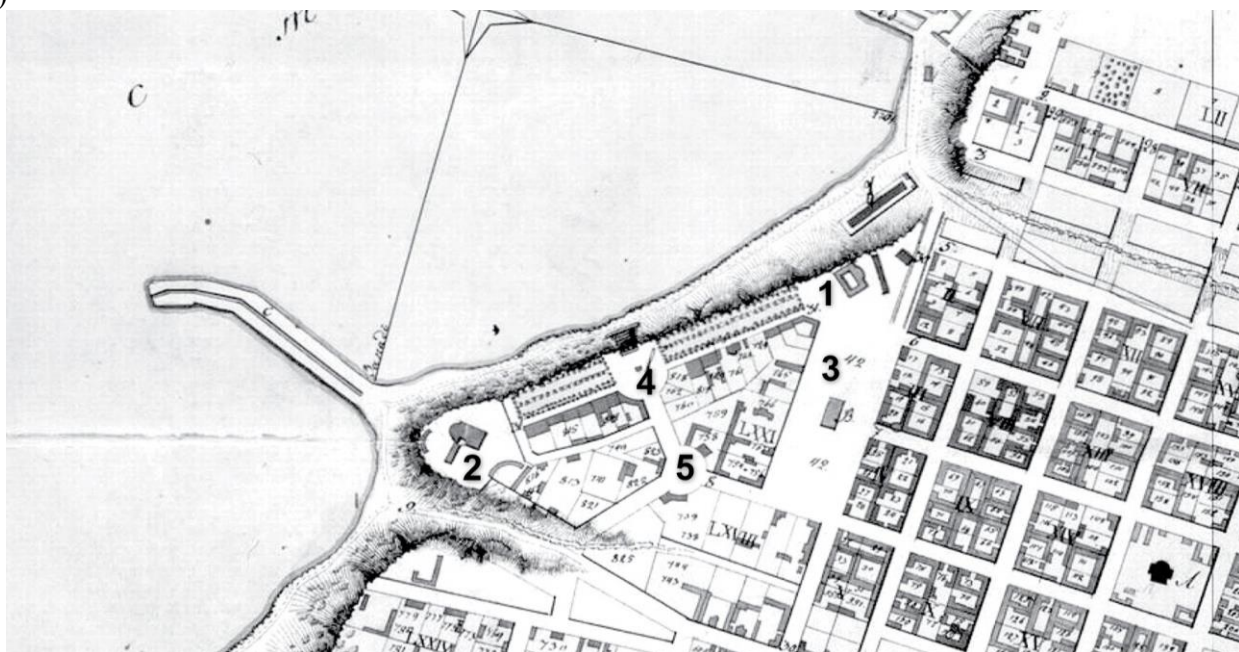

Рис. 2. Фрагмент Генерального плану з поясненням: 1. Фортеця; 2. Нині що будується мол; 3. Зруйнована морем набережна з Карантинними будовами; 4. Передбачувана нова пристань (наступний рік будівництва); 5. Пристань (нинішній рік будівництва); 6. Зіпсована морем Платонівська пристань; 7. Новий Карантин; 8. Морем розорена військова пристань; 9. Соляна розбита пристань; 10. Застави та окопи біля міста; 11. Госпіталь, що розвалився; 12. Офіцерські Фліти; 13. Адміралтейські Укріплення; 14. Солдатські Казарми; 15. Незакінчена Церква Святої Катерини; 16. Нова митниця; 17. Стара митниця; 18. Незакінчена Церква Святого Миколая; 19. Червоні ряди; 20. Тимчасова дерев'яна Церква; 21. Розпочата Католицька Церква; 22. Старообрядницька Церква; 23. Квартали Міста Одеси з партикулярними (цивільними) будовами, з яких не забудовані жовтою фарбою показані; 24. Магазили.

У 1822 році було затверджено план влаштування першого приморського бульвару в Одесі, який вже з'являється на Плані міста Одеси 1828 року (рис. 2) [3]. Перша ідея створення Приморського бульвару народилася ще за Ланжерона, проте бульвару не відводилася роль елітарного центру. А ідея створення єдиного архітектурного палацового ансамблю, де палаци бульвару запроектовані в ряд з видом на море та перериваються напівциркульними будинками на центральній площі, доміантою якої мав стати пам'ятник Дюку Де-Рішельє, належить генерал-губернатору графу Воронцову М. С. Відповідно до проекту планувалося побудувати нову вулицю, яка проходила б через тоді пустельні та занедбані території найбідніших хатин на краю плато зі зруйнованими берегами, міського звалища, військових казарм, пекарні, госпітально та земель графа Воронцова, де мав бути побудований його палац. Воронцов став на заваді цього проекту і майбутній бульвар перенесли в інший бік, частково «підрізавши» його землі. В результаті Приморський бульвар починається Думською площею (від будівлі Міської Ради, колишня будівля Старої Біржі) і простягається до колон Воронцовського палацу [4, 5, 6]: «...А на прибраному від сміття просторі було прокладено нову вулицю Бульвардову, односторонню, оскільки розташовувалася вона над урвищем до моря і порту. Невимовне французьке "д", що випирає посеред назви вулиці, в Одесі не прижилося. Її почали називати Бульварною, а то просто Бульваром, поки що – безіменним. І на північному його краю Воронцов збудував чудовий палац із підсобними приміщеннями. Але головним діамантом цього ансамблю була колонада, що стоїть трохи осторонь палацу і нависала над урвищем. Вона чудово римувався з колонами широких портиків палацу, надаючи закінченості всієї композиції. І чудово виглядала з низовин Військової балки, вліво від неї, де одеська публіка, включаючи Горліса, любила приймати морські ванни...» (Кудрін О. В. «Куафер из Военного форштата. Одесса – 1828», 2021 р.) [7].

а)

б)

Рис. 2. План міста Одеси (1828): а) Генеральний план; б) фрагмент Генерального плану з Приморським бульваром: 1. Бульвардова вулиця; 2. Воронцовський палац; 3. Театральна площа; 4. Пам'ятник Дюку Де Рішельє; 5. Катерининська площа.

Сучасний вигляд містобудівного ансамблю Приморського Бульвару відповідає його первісному проектному рішення, виконаному архітектором Карлом Івановичем (Шарль Мішель) Потьє (1785 – 1885). У плані бульвар має форму правильного прямокутника, його довжина півкілометра складається з трьох площ: Воронцовської, де розташований Воронцовський палац з колонадою; напівкруглої з пам'ятником герцогу Рішельє; Думської з пам'ятником А. С. Пушкіну та Старою Біржою (нині Міська Рада). Площі між собою з'єднуються алеями з чотирма рядами столітніх платанів та кленів, молодих каштанів та лип.

З одного боку бульвару – обрив, порт та море; з іншого боку – намісто архітектурних шедеврів – палаци, які створювалися в XIX столітті найкращими архітекторами на той час (Ф. Боффо, Ф. Гонсіоровський, Ф. Фраполлі, А. Мельников, Ф. Моранді, Г. Шеврембрандт). Нумерація палаців відрізняється від інших вулиць міста (немає парних та непарних сторін), є послідовною (1, 2, 3...) і починається від Воронцовської площі, всього їх п'ятнадцять.

Крім палаців пам'ятками бульвару є пам'ятники дюку (герцогу) де Рішельє, А. С. Пушкіну, Потьомкінські сходи та фунікулер. Пам'ятник Рішельє був закладений 30 червня 1827 р., скульптор І. П. Мартос, скульптура і горельєфи відлиті в бронзі ливарним майстром В. П. Скімовим, постамент створений за проектом архітекторів А. І. Мельникова та Ф. К. Боффо. Монумент виконаний у стилі класицизму і є поставленою на квадратний у плані п'єдестал з рожевого полірованого граніту бронзовою статуєю Рішельє, величина фігури дещо більша за натуральну. Підставою п'єдесталу служить стилобат у формі зрізаної піраміди з місцевого вапняку з чотирма сходами з граніту. На гранях п'єдесталу у прямокутних нішах встановлені плити та горельєфи. Під час Кримської війни (1853 – 1856) англо-французька ескадра обстріляла місто та порт, в результаті одне з ядр вибухнуло на площі біля пам'ятника та пошкодило його постамент уламком. Після війни на місці пошкодження було встановлено чавунну латку зі стилізованим гарматним ядром. Пам'ятник Рішельє є «серцем» бульвару та центром напівкруглої площі. Пам'ятник А. С. Пушкіну встановлено у 1887 – 1889 роках на Думській площі перед Старою Біржою (Миська Рада) за кошти, пожертвовані одеситами, скульптор Ж. А. Полонська, Реутов (ліпні прикраси), архітектор Х. К. Васильєв. Пам'ятник є бронзовим бюстом поета, поміщений на високий квадратний у перерізі п'єдестал з граніту. У нижній частині п'єдесталу з чотирьох кутів його б'ють струмені води, що виливаються з ротів стилізованих дельфінів і падають у чотири великі бронзові вази, розташовані по кутах п'єдесталу біля його основи. Вода, переповнюючи вази, стікає у великий гранітний резервуар, що обрамляє пам'ятник.

Головним архітектурним акцентом Приморського бульвару є півкругла площа, від якої по сторонах розходяться два квартали (північно-західний та південно-східний), а до моря спускаються Потьомкінські сходи, названі завдяки фільму «Броненосець Потьомкін» (1925) Сергія Ейзенштейна, до цього часу сходи називали Приморські, Портові, Бульварні, Великі, Гігантські, Воронцовські. Потьомкінські сходи почали проектувати ще в 1825 (архітектори: А. І. Мельников, Ф. К. Боффо і К. І. Потьє), для з'єднання верхньої частини міста з портом і залізничним вокзалом. Проект налічував 200 сходів, розділених 10 прольотами. Її основа набагато ширша за верх, щоб досягти оптичного ефекту: якщо дивитися на спуск зверху, немає відчуття, що сходи звужуються; знизу не видно прольоти і вона здається нескінченною – від моря до неба. Зараз налічується 192 сходинки, через будівництво Приморської вулиці.

Будівництво сходів тривало до 1841 р. за участю інженерів Джона Уптона та Григорія Морозова. Паралельно з цим проводилися роботи щодо зміцнення схилів по обидві сторони. Проект трасування та влаштування підпірних стін виконував архітектор Г. І. Торічеллі та інженер М. Т. Любенков, прийнявши за основу пропозицію архітектора Ф. К. Боффо. Відповідно до останнього на середній трасі влаштованого парку передбачалося розмістити фонтани з частковим використанням води з ключів – джерел на схилах урвища. Частину серпантинного спуску було збережено. Стіни біля Бульварних сходів трактовані як неоштукатурені поверхні кладки з потужних елементів – блоків каменю-черепашника, розчленовані пілястрами тосканського ордера та представлені з боку моря [4, 5, 6].

Весь комплекс робіт було закінчено після завершення улаштування підпірних стін Військового узвозу (1840 рр. Ф. К. Боффо та К. О. Даллакві) набережної. У 1850-х роках на набережній стали будуватися склади, будівлі морських ванн, церква (рис. 3) [8].

а) б)
Рис. 3. Приморський бульвар: а) вид з боку Воронцовського палацу (літографія, 1830-ті роки); б) вид на бульварні сходи та будівництво каплиці (малюнок з натури П. Ренкекампф, гравюра на каменю Г. Шелковніков, 1851 рік)

У 1870-80 роках на терасах від Потьомкінських сходів до Воронцовського палацу був упорядкований парк, який отримав назву «Дитячий сад» (Дитячий парк). На його території розміщувався легкий павільйон із продажу морозива, дитячі легкі атракціони та залізниця, літній театр із кафе-шантаном біля Бульварних сходів. Тоді ж ліворуч від неї 1880 року було зроблено спробу влаштування рейкового підйомного шляху з пристані на бульвар – фунікулера, але спроба виявилася невдалою.

У 1887 році під Приморським бульваром (від Думи до Потьомкінських сходів) було збудовано та відкрито на терасі «Місячний сквер». Проходи під сходами були наскрізними, і в прохолоді арок у спекотний день прогулювалися чоловіки у фраках та жінки у легковажних капелюшках, а територія ж від сходів до Воронцовського палацу призначалася виключно для наймолодшого покоління одеситів. Потрапити до Дитячого саду можна було з одного з майданчиків Бульварних сходів або досить крутими сходами від Воронцовського палацу. Прекрасне оснащення дитячими атракціонами цього єдиного тоді в Одесі подібного роду парку принесло йому величезну популярність. З Ботанічного саду сюди було взято близько 500 саджанців дерев, що швидко ростуть, парк був вимощений плитами з черепашника та граніту, створено штучний ставок з фонтаном. Доріжки, оформлені уламками черепашника, старовинні паркові сходи з лави привезені з далеких країн.

Низка планувальних рішень цього періоду збереглася. Згодом у 1930 та 1960-х роках проводилася реконструкція терас та дренаж із влаштуванням нових павільйонів, басейну на середній терасі. У 1926 році за проектом архітектора А. Б. Мінкуса початок серпантинного узвозу було відзначено монументальними воротами з ґратами у модернізованих формах ампіру. Після війни змінилася забудова набережної, порушивши гармонію сприйняття ансамблю, більшість старих форм виявилися втраченими.

1955 року Дитячий парк став називатися Піонерським, оскільки поруч знаходився Палац піонерів імені Яші Гордієнка (Воронцовський палац). Влітку парк перетворювався на невелику філію Палацу: у розкиданих по парку павільйонах працювали різноманітні гуртки та секції для дітей, функціонували ігротека, бібліотека. Наприкінці парку наповнювався водою невеликий відкритий басейн. Від басейну крутими сходами можна було піднятися до Воронцовського палацу. Таке життя було тут до 80-х років минулого століття. З початком 90-х років парк перебував у запустінні.

Сьогодні «Місячний сквер» та «Дитячий сад» називаються відповідно «Стамбульський парк» та «Грецький парк». Будівництво Стамбульського парку тривало з 2016 до 2017 року; у парку є безліч лавок, альтанки, зона відпочинку зі столиками, дитячі та спортивні майданчики, бруковані доріжки, бювет та фонтан Грот Діани. Грецький парк було відкрито в день міста 2 вересня 2018 року; для пішоходів із візками, а також маломобільних громадян передбачено ліфт (рис. 4) [8, 9].

а)

б)

Рис. 4. Приморський бульвар: а) Дитячий сад, купальні та вид на море (листівка, 1910-і роки); б) вид на бульвар та Місячний сквер (відкритий лист, початок 1900-х років)

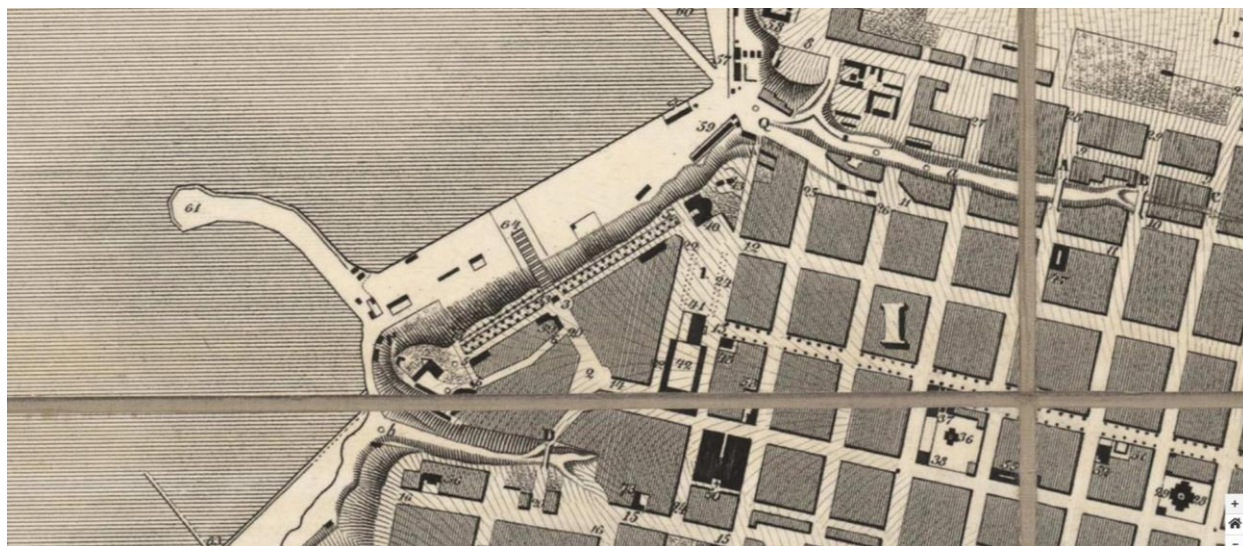
У 1895 році інженером Н. К. П'ятницьким було представлено проект на будівництво Фунікулера: «прохання про надання споруди та експлуатації механічного підйомного шляху з Приморської вулиці на бульвар». У 1900 - 1902 рр. сплановано схил під трасу майбутнього фунікулера, укладено одноколіїну рейкову колію довжиною близько ста метрів з роз'їздом посередині та перехідним містком над ним, збудовано дерев'яний ажурний павільйон, кам'яну будівлю з касою, пероном та конторою на Приморській вулиці, а поряд невелика електростанція, зібрані та закріплені на тросах, доставлені з Парижа, вагончики на 35 пасажирів кожен, встановлені 300 калільних ламп та дугових ліхтарів для освітлення дороги. Роботи виконано під керівництвом інженера В. Я. Раковського. Фунікулер діяв у періоди з 8 червня 1902 до 1919 року; 1926 – 1941; 1948 – 1969, поки в 1970 роках його не замінили на ескалатор, який пропрацював до 1997 року. 1998 року міською владою було прийнято рішення відновити фунікулер за принципом похилих ліфтів. 2 вересня 2005 року відбулося урочисте відкриття відродженого фунікулера на два вагончики по 12 людино-місць [10, 11].

Свою назву бульвар змінював кілька разів: в 1827 отримав свою першу назву – «Новий»; з 1831 став називатися «Приморським»; з 1877 – «Миколаївським», на честь великого князя Миколи Миколайовича Старшого, головнокомандувача в російсько-турецьку війну 1877 – 1878 років; з 1920-го – «Фельдмана», на честь Олександра Фельдмана, вбитого тут; а з 1944 року і до сьогодні називається «Приморським» [4, 5, 6].

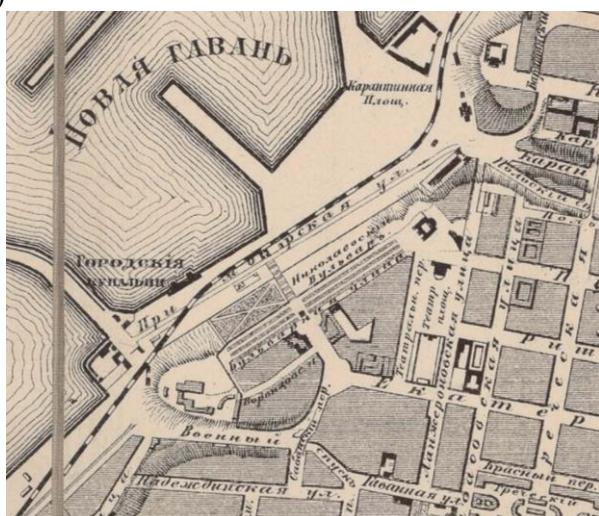
На рисунку 5 представлені фрагменти карт і планів з розвитком Приморського бульвару та прилеглих територій. На плані міста Одеси 1843 року (гравійований зі зйомки генерального штабу штабс-капітана Глібова при військово-топографічному депо. План нанесений на 21 зшивний лист) позначені Театральна площа (1), Катерининська площа (2), Воронцовський провулок (6) з Воронцовським палацом, Монумент Герцогу Рішельє (33), Театральний провулок (22), Міські присутні місця (39), Біржа (40), Театр (41), Митні пакгаузи (59), а також Кам'яні сходи (64) для сходу до моря і Приморський бульвар (75) тощо. Сторінки плану наклеєні на полотно і до них додається пояснювальний текст із таблицею відстаней між примітними місцями Одеси.

У «поясненні» плану міста Одеси описано чотири частини міста (розподіл частин показано на плані жовтою фарбою), де перша – це головна частина, друга – околиці Привозу, третя – околиці Нового базару, а четверта (передмістя Молдаванки). Приморський бульвар знаходиться в першій частині, а під першим номером «1 – Театральна площа», яка є центром та головним об'єктом міста.

На Плані міста 1881 року (видання К. Висковського) вже навпроти Бульварних сходів з'явилася каплиця (1851); Приморська вулиця із залізницею, яка веде до Куяльницького та Хаджибейського лиманів; «Дитячий сад» та купальні «Заклад теплих морських ванн»; а бульвар називається «Миколаївським». Також збудовано Нову гавань і Карантинну площу. На Плані міста 1888 року (видання Картографічного Закладу О. Ільїна в Санкт-Петербурзі)

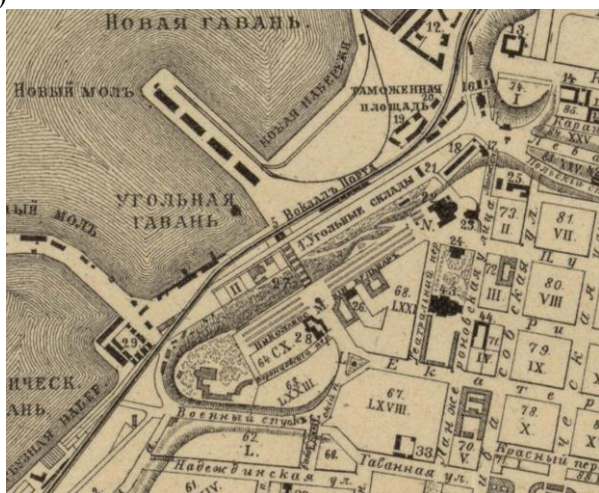
а)

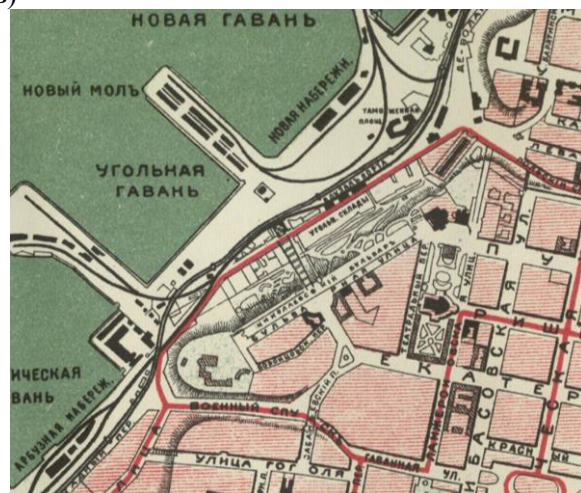
б)

в)

г)

д)

Рис. 5. Плани міста Одеси: а) 1843 р. (гравірований зі зйомки ген. штабу шт. кап. Глебова при військово-топографічному депо); б) 1881 р. (видання К. Висковського); в) 1888 р. (видання Картографічного Закладу А. Ільїна); г) 1894 р. (склав міський землемір М. М. Дітеріхс); д) 1913 р. (з Пересипом та Фонтаном)

на вулиці Приморській з'являється залізничний «Вокзал Порту» з будинками «Управління товариства південно-західною залізницею» та «Місячний сквер»; а також Новий мол і «Чугуно-ливарний завод» на Митній площі (колишня Карантинна).

На Плані міста Одеси (з деякими поясненнями) 1894 року (склав міський землемір М. М. Дітеріхс) активно облаштовується Приморська вулиця: Вокзал Порта; Каплиця з храмом на Ім'я Усіх Святих (5); Агентство Російського Товариства Пароплавання та Торгівлі (12); Митний пакгауз (18); Управління Добровільного флоту (19); Портова електрична станція (20); Міська електрична станція (21); Міська Дума, колишня Біржа (22); Публічна бібліотека та Музей історії та старожитностей (23); Англійський клуб (24); Головна контора Російського Товариства Пароплавання та Торгівлі та канцелярія Одеського Містоначальника (25); Імператорський палац (26); Кам'яні сходи та Дитячий сад (27); Міська будівля (28); Канцелярія капітана над Практичним портом (29); Міський театр (43) тощо. План міста поділено на 7 ділянок, де 1 – Бульварна ділянка; 2 – Олександрівська ділянка; 3 – Херсонська ділянка; 4 – Петропавлівська ділянка; 5 – Михайлівська ділянка; 6 – Пересипська ділянка та 7 – Дальницька ділянка.

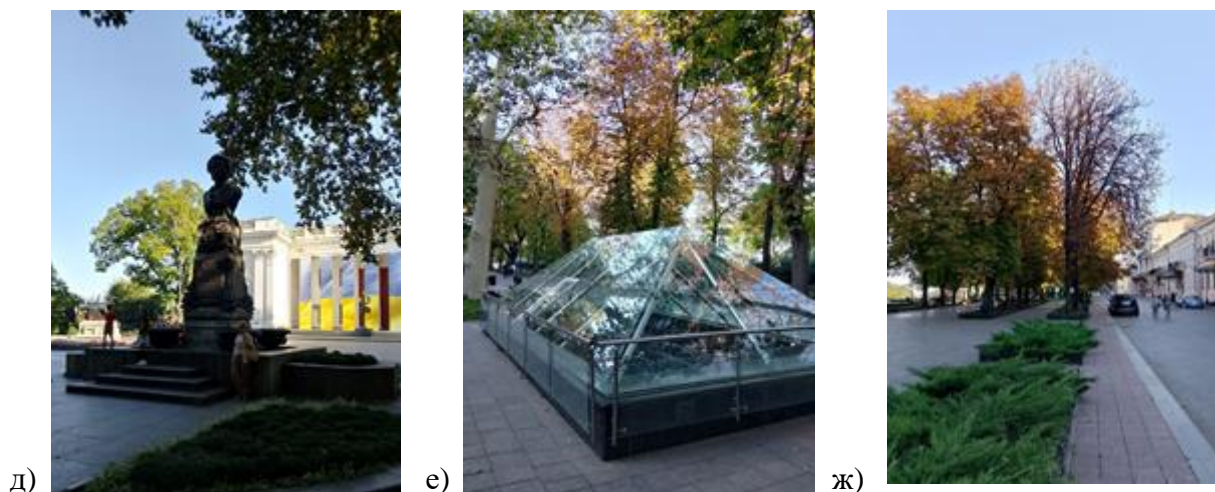
На плані міста Одеси (з Пересипом та Фонтаном) 1913 року позначено більш детальне планування Приморської вулиці, Дитячого саду та Місячного скверу, а також поряд з Бульварними сходами з'являється Фунікулер.

Таким чином, завдяки Планам Міста Одеси з 1803 по 1913 роки можна простежити історію розвитку найпершого та головного Приморського бульвару в місті [3].

Сьогодні Приморський бульвар – це один із найкращих містобудівних ансамблів архітектури класицизму в Україні, який є парадним фасадом панорами Одеси з боку моря; археологічний об'єкт відомий вже дві сотні років: ще при будівництві палаців будівельникам траплялися античні давньогрецькі поховання та окремі предмети життя та побуту стародавніх жителів. У ході реконструкції бульвару 2008 року фахівцями одеського археологічного музею було виявлено залишки грецького поселення VI – V століття до нашої ери, яке знаходилось на нинішній території бульвару. Місце розкопок накрили скляним куполом, тим самим організувавши археологічний музей просто неба. Починаючи з 1764 і до кінця XVIII століття на території сучасного Приморського Бульвару стояла турецька фортеця Єні-Дунья («Новий Світ»). Фортеця височіла над стрімким приморським берегом і тяглася від Воронцовського палацу до середини Приморського бульвару (рис. 6, 7).

Рис. 6. Приморський бульвар: а) Воронцовська площа; б) Напівкругла (центральна) площа з пам'ятником Дюку Де-Рішельє (закритий на час війни); в) Грецький парк та бульвар; г) вид з центральної площі на море, Потьомкінські сходи та фунікулер. Фото Сторожук С. С. (22.09.2024)

д) Рис. 7. Приморський бульвар: д) Думська площа з пам'ятником А. С. Пушкіну та будинком Міської Ради; е) археологічний музей просто неба; ж) вид на бульвар із Воронцовської площі.
 Фото Сторожук С. С. (22.09.2024)

Висновки. В результаті вивчення та аналізу історичних даних, старовинних планів та карт міста Одеси було виявлено:

- планування приморських портових міст відбувалося не вздовж узбережжя, а в його глибину через численні війни та обстріли міст із боку моря;
- план влаштування першого приморського бульвару в Одесі було затверджено у 1822 році і вперше з'являється на Плані міста Одеси 1828 року;
- основна ідея проекту: створення єдиного архітектурного палацового ансамблю, де палаци бульвару запроектовані в ряд з видом на море та перериваються напівциркульними будинками на центральній площі, домінантою якої став пам'ятник Дюку Де-Рішельє (ідея Воронцова М. С.);
- проектування та будівництво містобудівного ансамблю Приморського бульвару проходило з 1822 по 1902 роки, починаючи від бульвару прямокутної форми з трьома площами і закінчуючи будівництвом фунікулера;
- пам'ятки бульвару: палаци; три площі (Думська, Воронцовська та напівкругла – центральна); будівля Міської Ради (Стара Біржа); Воронцовський палац із колонадою; пам'ятники Дюку (герцогу) де Рішельє та А. С. Пушкіну; Потьомкінські сходи; фунікулер; Стамбульський та Грецький парки (колишні «Місячний сквер» та «Дитячий сад»);
- Приморський бульвар – один із найкращих містобудівних ансамблів архітектури класицизму в Україні та археологічний об'єкт (на території бульвару було виявлено залишки грецького поселення VI – V століття до нашої ери; з 1764 року і до кінця XVIII століття стояла турецька фортеця Єні-Дунья («Новий Світ»).

Література

- [1] ООН. Декларації. Культура (дата звернення 21.09.2024) [Електронний ресурс] URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/decl_culture.shtml
- [2] ООН. Декларація ЮНЕСКО щодо навмисного руйнування культурної спадщини (дата звернення 21.09.2024) [Електронний ресурс] URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/heritage_destruction.shtml
- [3] Одеська історія. Старі плани та карти (дата звернення 21.09.2024) [Електронний ресурс] URL: <https://odessahistory.net/ru/plans>
- [4] Рвачова Анастасія. Перша одеська набережна – історія створення Приморського бульвару. Новини LIVE (23.10.2023) (дата звернення 28.09.2024) [Електронний ресурс] URL: <https://odesa.novyny.live/persha-odeska-naberezhna-istoriia-stvorennia-primorskogo-bulvaru-133907.html>

- [5] ODESSKIY.COM. Приморський бульвар. Вулиці в історії Одеси. (28.10.2023) (дата звернення 28.09.2024) [Електронний ресурс] URL: <http://odesskiy.com/ulitsi-v-istorii-odessi/primorskiy-bulvar.html>
- [6] Приморський бульвар (Одеса). Вікіпедія. Вільна енциклопедія (дата звернення 28.09.2023) [Електронний ресурс] URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
- [7] Флибуста. Кудрін О. В. Куафёр из Военного форштата. Одесса-1828 (ретророман) (дата звернення 21.09.2024) [Електронний ресурс] URL: <http://flibusta.site/b/644882/read>
- [8] Стара Одеса в фотографіях. Приморський бульвар (дата звернення 28.09.2024) [Електронний ресурс] URL: <https://viknaodessa.od.ua/old-photo/?bulvar-primorskij>
- [9] TOPOR. Лунный, Пионерский, Греческий: история парка под Приморским бульваром (фото) (23.09.2019) (дата звернення 12.10.2024) [Електронний ресурс] URL: <https://topor.od.ua/lunny-pionerskiy-gretcheskiy-istoriya-parka-pod-primorskim-bulyvarom-foto/#>
- [10] VGORODE. Парки под Приморским бульваром: что делать в Греческом и Стамбульском (фото) (23.09.2019) (дата звернення 12.10.2024) [Електронний ресурс] URL: https://od.vgorode.ua/news/dosuh_y_eda/a1120209-parki-pod-primorskim-bulvarom-chto-delat-v-hrecheskom-i-stambulskom-
- [11] Storozhuk S.S., Dubinina N.V. The study of the peculiarities of the transport system of Odessa hills. Odessa funiculars. Вісник ОДАБА: наук. збірник. ОДАБА, 2021. Вип. 82. С. 9–18.

References

- [1] UN. Declarations. Culture (data zvernennya 21.09.2024) [Elektronnyy resurs] URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/decl_culture.shtml
- [2] UN. UNESCO Declaration on Deliberate Destruction of Cultural Heritage (data zvernennya 21.09.2024) [Elektronnyy resurs] URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/heritage_destruction.shtml
- [3] Odes'ka istoriya. Stari plany ta karty (data zvernennya 21.09.2024) [Elektronnyy resurs] URL: <https://odessahistory.net/ru/plans>
- [4] Rvachova Anastasiya. Persha odes'ka naberezhna – istoriya stvorennya Prymors'koho bul'varu. Novyny LIVE (23.10.2023) (data zvernennya 28.09.2024) [Elektronnyy resurs] URL: <https://odesa.novyny.live/persha-odeska-naberezhna-istoriia-stvorennia-primorskogo-bulvaru-133907.html>
- [5] ODESSKIY.COM. Prymors'kyi bul'var. Vulytsi v istoriyi Odesy. (28.10.2023) (data zvernennya 28.09.2024) [Elektronnyy resurs] URL: <http://odesskiy.com/ulitsi-v-istorii-odessi/primorskiy-bulvar.html>
- [6] Prymors'kyi bul'var (Odesa). VikipediYA. Vil'na entsyklopediya (data zvernennya 28.09.2023) [Elektronnyy resurs] URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
- [7] Flybusta. Kudrin O. V. Kuafër yz Voennoho forshtata. Odessa-1828 (retoroman) (data zvernennya 21.09.2024) [Elektronnyy resurs] URL: <http://flibusta.site/b/644882/read>
- [8] Stara Odesa v fotohrafiyakh. Prymors'kyi bul'var (data zvernennya 28.09.2024) [Elektronnyy resurs] URL: <https://viknaodessa.od.ua/old-photo/?bulvar-primorskij>
- [9] TOPOR. Lunnyy, Pyonerskiy, Hrecheskiy: ystoryya parka pod Prymorskim bul'varom (foto) (23.09.2019) (data zvernennya 12.10.2024) [Elektronnyy resurs] URL: <https://topor.od.ua/lunny-pionerskiy-gretcheskiy-istoriya-parka-pod-primorskim-bulyvarom-foto/#>
- [10] VGORODE. Parky pod Prymorskim bul'varom: chto delat' v Hrecheskom y Stambul'skom (foto) (23.09.2019) (data zvernennya 12.10.2024) [Elektronnyy resurs] URL: https://od.vgorode.ua/news/dosuh_y_eda/a1120209-parki-pod-primorskim-bulvarom-chto-delat-v-hrecheskom-i-stambulskom-
- [11] Storozhuk S.S., Dubinina N.V. The study of the peculiarities of the transport system of Odessa hills. Odessa funiculars. Visnyk ODABA: nauk. zbirnyk. ODABA, 2021. Vyp. 82. S. 9–18.

URBAN PLANNING ANALYSIS OF THE FORMATION OF THE FIRST PRIMORSKY BOULEVARD IN THE CITY OF ODESA, UKRAINE

Storozhuk S. S.,

Candidate of Architecture, Associate Professor,
mesvet@ukr.net, ORCID: 0000-0001-8390-7190

Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture

Abstract. The article is devoted to the urban development of the very first Primorsky Boulevard in the city of Odesa, which is one of the best urban planning ensembles of classicism architecture in Ukraine and an archaeological site (in the 6th – 5th centuries BC, there were Greek settlements on the territory of the boulevard, from 1764 to the end of the 18th century, the Turkish fortress Yeni-Dunya ("New World") stood).

Historically, the planning of seaside port cities mainly took place not along the coast, but in its depth. The reason for this was numerous wars and shelling of cities from the sea. That is why the first general plans of seaside cities do not include seaside boulevards or embankments. Coastal areas were used as ports, defensive fortresses, military barracks, industrial enterprises, warehouses, transport facilities, etc. The plan for the first seaside boulevard in Odesa was approved in 1822 and first appears on the Odesa City Plan of 1828, more than 20 years after the first official master plans of the city. The main idea of the project belonged to M. S. Vorontsov – it is the creation of a single architectural palace ensemble, where the palaces of the boulevard are designed in a row with a view of the sea and are interrupted by semi-circular houses on the central square, dominated by the Duke de Richelieu monument.

The design and construction of the Primorsky Boulevard urban planning ensemble took place from 1822 to 1902, starting with the initial design decision by K. I. Potier (1822) and ending with the construction of the funicular (1902). Landmarks of Primorsky Boulevard are palaces; three squares (Dumskaya, Vorontsovskaya and a semicircular central one); the building of the City Council (Old Exchange); Vorontsov Palace with a colonnade; monuments to Duke de Richelieu, A. S. Pushkin; Potemkin Stairs; funicular; Istanbul and Greek parks (formerly "Moon Square" and "Children's Garden").

Keywords: Odesa, UNESCO, Primorsky Boulevard, urban planning ensemble.